

HUQUQNI MUHOFAZA QILUVCHI ORGANLAR TUSHUNCHASI VA TIZIMI: O‘ZBEKISTON VA XORIJ TAJRIBASI

Lutfullayeva Feruza Boboqulovna

Huquq magistri, TDYU qoshidagi akademik
litseyning yetakchi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda yurtimizda “huquqni muhofaza qiluvchi faoliyat”, “huquqni muhofaza qiluvchi organlar” tushunchasi va mazkur organlar tizimi bo‘yicha kam sonli doktrinal qarashlar mavjud. Xalqaro tajribada ham “huquqni muhofaza qiluvchi organlar” tushunchasi va tizimi bahs-munozarali muhokamalardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, hozirgi zamon yurisprudensiyasida doktrinal yoki qonunchilik jihatidan “huquqni muhofaza qiluvchi organlar” tushunchasi va tizimiga umumqabul qilingan yagona ta’rif mavjud emas.

Ushbu maqolada mana shu tendensiyadan kelib chiqqan holda “huquqni muhofaza qiluvchi organlar” tushunchasi va tizimini ochib berishga harakat qiladi. Shuningdek, maqolada bu boradagi milliy va xorijiy olimlarning ilmiy-nazariy qarashlaridan, jahonning ilg‘or rivojlangan davlatlari hamda MDHga a’zo mamlakatlar tajribasidan misollar keltiradi.

Tahlil yakunlariga ko‘ra qilingan xulosalarga muvofiq amaldagi qonunchilikni takomillashtirish hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimini isloh qilish bo‘yicha takliflar berilgan.

Tayanch so‘zlar: Huquqni muhofaza qiluvchi faoliyat, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimi, prokuratura, ichki ishlar organlari, milliy gvardiya

Аннотация: На сегодняшний день проводится небольшое исследование доктрины и понятий «правоохранительная деятельность» и «правоохранительные органы». С точки зрения сравнения, сравнительного согласия по этим дебатам нет. В общем, ни доктринальная мысль, ни юридическое определение не пришли к единому мнению.

Эта статья посвящена актуальной проблеме и раскрытию понятия «правоохранительные органы». При этом анализируются национальные и международные мысли и практика с соответствующими примерами.

По результатам анализа даны рекомендации по совершенствованию действующего законодательства и реформированию правоохранительной системы.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, правоохранительные органы, правоохранительная система, прокуратура, органы внутренних дел, Национальная гвардия.

Abstract: Today little study carried out on the doctrine and concept of “law enforcement activity” and “law enforcement agencies”. From a comparative standpoint, there is no comparative agreement on these debates. In general, neither doctrinal thought nor legal definition has been conceived uniformly.

This article devoted to contribute on current issue and elaborate the concept of “law enforcement agencies”. In so doing, national and international thoughts and practices analyzed with relevant examples.

Based on the results of the analysis, recommendations were made to improve the existing legislation and reform the law enforcement system.

Keywords: Law enforcement activities, law enforcement agencies, law enforcement system, prosecutor's office, agencies of internal affairs, National Guard

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 3 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida kadrlar siyosati va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF–5843-son Farmoni bilan davlat xizmatida tub islohotlarga zamin hozirlandi. O‘zbekiston tarixida ilk bora qonunchilik hujjatida davlat fuqarolik xizmati va davlat maxsus xizmati alohida, bir-biridan ajralgan holda tilga olindi.

Farmonning 1-bandi 4-xatboshisi bilan O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlaridagi harbiy xizmat va **huquqni muhofaza qiluvchi organlardagi xizmat** davlatning maxsus xizmati hisoblanishi va alohida qonun hujjatlari bilan tartibga solinishi belgilandi. Farmon talablaridan kelib chiqqan holda “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi qonun loyihasi ishlab chiqildi. Loyihaning 4-moddasida davlat fuqarolik xizmatiga “davlat organlari va tashkilotlarida ommaviy manfaatlar yo‘lida O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining haq to‘lanadigan kasbiy faoliyati” deya ta’rif berilgan. Lekin davlat maxsus xizmati, shu jumladan, huquqni muhofaza qiluvchi organlardagi xizmat deyilganda nima tushunilishi va mazkur organlar tizimiga qaysi organlar kirishi bo‘yicha haligacha biron-bir normativ-huquqiy ta’rif yoki bu bo‘yicha loyiha keltirilmagan.

“Huquqni muhofaza qiluvchi organlar” atamasi yuridik ilm-fanda ham, qonunchilikda ham juda ko‘p qo‘llanilsada, mamlakatimizda “huquqni muhofaza qiluvchi organlar” atamasiga berilgan ayrim doktrinal ta’riflarga mavjud xolos.

M.H.Rustambayev, U.A.To‘xtashevalarning fikricha, huquqni muhofaza qiluvchi organlar – qonuniylik va huquq-tartibotni muhofaza qilish, fuqarolar, mehnat jamoalari, jamiyat va davlatning huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, shuningdek jinoyatchilikka qarshi kurashishdan iborat bo‘lgan asosiy vazifani bajaradigan maxsus vakolatli organlar²².

²² Суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар. Рустамбоев М.Ҳ., Тухташева У.А. 1-жилд. Тошкент: “Илм зиё” нашриёт уйи, 2011. 8-бет

F.X.Raximov, M.B.G‘oipovlarning ta’kidlashicha, huquqni muhofaza qiluvchi organlar davlatning huquqiy tizimini himoya qilish va huquqni muhofaza qilish sohasidagi asosiy funksiyalarni bajarish uchun tuziladi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar mamlakatdagi huquqiy tartibotni himoya qilish bilan birga, jinoyatchilik va huquqbuzarlik holatlarini aniqlash va ularga qarshi kurash vazifalarini bajaradi²³.

Yu.A.Lukichev esa zamonaviy yuridik adabiyotlarda “huquqni muhofaza qiluvchi organlar” tushunchasi hanuzgacha muhokamali mavzulardan bo‘lib kelayotganligini, bu bir qator bahslarga sabab bo‘layotganligini ta’kidlaydi. Olimning aytishicha, ayrim huquqshunos olimlar huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimiga advokaturani qo‘shadilar. Ayrimlar esa huquqni muhofaza qiluvchi organlarni davlatning majburlov ta’sir kuchiga ega, maxsus turdagi organlari sifatida baholaydilar²⁴.

Bu kabi munozarali fikrlarni yana ko‘plab davom ettirish mumkin.

Milliy qonunchilik

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasi huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimi quyidagi davlat organlaridan iborat:

1) **Prokuratura organlari.** Garchi 2001-yil 29-avgustda yangi tahriri tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasining “Prokuratura to‘g‘risida”gi 257-II-son Qonunida mazkur maqom aniq ko‘rsatilmagan bo‘lsada, prokuraturaning faoliyat yo‘nalishlari huquqni muhofaza qilishga yo‘naltirilganligi bilan huquqni muhofaza qilish funksiyalarini o‘zida mujassam etgan;

2) **adliya organlari.** O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-apreldagi PQ-3666-son qarori bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi to‘g‘risida Nizomning 2-bandi 3-xatboshisiga muvofiq Vazirlik markaziy apparati, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Adliya vazirligi, hududiy adliya boshqarmalari, tumanlar (shaharlar) adliya bo‘limlari huquqni muhofaza qiluvchi organlar hisoblanadi;

3) **ichki ishlar organlari.** 2016-yil 16-sentyabrda qabul qilingan “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-407-son O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 7-moddasiga ko‘ra ichki ishlar organlari huquqni muhofaza qiluvchi organlardir va O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar vaziri rahbarlik qiladigan yagona tizimni tashkil etadi;

4) **davlat bojxona xizmati organlari.** 2018-yil 18-oktyabrda yangi tahriri tasdiqlangan “Davlat bojxona xizmati to‘g‘risida”gi O‘RQ-502-son O‘zbekiston

²³ Рахимов Ф.Х., Гоипов М.Б. Ўзбекистонда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг коррупцияга қарши курашиш борасидаги фаолиятини мувофиқлаштиришнинг ҳуқуқий асослари. Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари. Илмий-амалий конференция материаллари. I жилд / Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов. –Т.: “Lesson press”. 2020. – 53-бет

²⁴ Лукичев Ю.А. Проблемы дисциплины «Правоохранительные органы» Журнал «Право и образование». 2017. № 4.

Respublikasi Qonunining 6-moddasiga ko'ra bojxona organlari huquqni muhofaza qiluvchi organlardir;

5) **davlat xavfsizlik xizmati organlari.** 2018-yil 5-aprelda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati to'g'risida"gi O'RQ-471-son O'zbekiston Respublikasi Qonunining 2-moddasiga ko'ra Davlat xavfsizlik xizmatining asosiy vazifalari O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini, suverenitetini, hududiy yaxlitligini hamda boshqa davlat manfaatlarini tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilishdan, qonuniylikni mustahkamlash va qonun ustuvorligini ta'minlashdan, shuningdek Davlat xavfsizlik xizmatining vakolatiga kiritilgan huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni aniqlash va ularga barham berishdan iborat. Mazkur vazifalar huquqni muhofaza qilish faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir;

6) **Milliy gvardiya.** 2021-yil 20-mayda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi to'g'risida"gi O'RQ-647-son O'zbekiston Respublikasi Qonunining 3-moddasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi (bundan buyon matnda Milliy gvardiya deb yuritiladi) O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari qo'shinlarining jamoat xavfsizligini ta'minlash va **huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida huquqni muhofaza qilishga doir ayrim vazifalarga ega bo'lgan maxsus turidir;**

7) **Bosh prokuratura huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti.** O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-maydagi "Byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini tubdan oshirish va iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-5446-son Farmoniga ko'ra Departament O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzurida iqtisodiy va korrupsiyaviy jinoyatlar, jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish, terrorizmi moliyalashtirish va ommaviy qirg'in qurolini tarqatishni moliyalashtirish holatlari bo'yicha tezkor-qidiruv faoliyati, tergovga qadar tekshiruv va surishtiruvni, shuningdek, mazkur jinoyatlar sodir etilishi oqibatida etkaziladigan iqtisodiy zararning qoplanishini amalga oshiruvchi **mustaqil ixtisoslashtirilgan huquqni muhofaza qiluvchi organ** hisoblanadi;

8) **Bosh prokuratura huzuridagi Majburiy ijro byurosi.** O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-maydagi PQ-3016-son qarori bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi to'g'risida"gi Nizomning 2-bandiga binoan Byuro O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi **mustaqil huquqni muhofaza qiluvchi organ** hisoblanadi.

Xorijiy davlatlar tajribasi

Rossiya Federatsiyasida (RF) huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimiga quyidagi organlar kiradi:

- 1) prokuratura organlari;
- 2) ichki ishlar organlari;
- 3) federal xavfsizlik xizmati;
- 4) bojxona organlari;
- 5) Tergov qo‘mitasi;
- 6) adliya organlari²⁵.

Rossiya Federatsiyasida prokuratura organlari tergov faoliyati bilan shug‘ullanmaydi. Dastlabki tergovni faqat RF Tergov qo‘mitasi, IIV Tergov qo‘mitasi va FXX tergovchilari olib borishi mumkin. Prokuratura ular faoliyatida qonunchilikka rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi.

RF adliya organlarining mamlakatimiz adliya organlaridan farqi shundaki, uning tarkibiga sud pristavlari (ijrochilari) federal xizmati kiradi va adliya vaziri bir vaqtning o‘zida RF Bosh sud pristavi hisoblanadi. 1997-yil 21-iyulda qabul qilingan “Sud pristavlari to‘g‘risida”gi Qonunga ko‘ra sud pristavlari xizmati faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish Adliya vazirligi zimmasiga yuklatilgan.

Jazoni ijro etish federal xizmati (jinoiy jazolarning ijrosi bilan shug‘ullanadi) ham bevosita Adliya vazirligi tarkibiga kiradi. Bundan oldin mazkur tuzilma Ichki ishlar vazirligi tarkibiga kiruvchi bosh boshqarma bo‘lgan.

Shuningdek, 1992-yil 11-martda qabul qilingan “Rossiya Federatsiyasida xususiy detektiv va qo‘riqlash faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunga ko‘ra xususiy detektivlar ham jinoyat qidiruv faoliyati bilan shug‘ullanishi mumkin.

Ukraina Respublikasining “Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining davlat himoyasi to‘g‘risida”gi Qonuni 2-moddasida huquqni muhofaza qiluvchi organlari tizimiga qaysi organlar kirishi ko‘rsatib o‘tilgan. Unga ko‘ra:

- 1) prokuratura organlari;
- 2) Milliy politsiya;
- 3) adliya organlari;
- 4) Ukraina xavfsizlik xizmati organlari;
- 5) bojxona organlari;
- 6) Ukraina Milliy gvardiyasi;
- 7) Ukraina Qurolli kuchlarida Huquqiy tartibot harbiy xizmati;
- 8) Ukraina Milliy antikorrupsion byurosi;
- 9) davlat chegaralarini qo‘riqlash organlari;
- 10) daromadlar va yig‘imlar organlari (*soliq organlari – muallif*);
- 11) jazoni ijro etish organlari va muassasalari;
- 12) tergov izolyatorlari;
- 13) davlat moliyaviy nazorati organlari;

²⁵ М.Л.Подолук. О правоохранительной деятельности как разновидности государственной деятельности в Российской Федерации. Закон и право, 11/2018, стр. 83-85

14) oʻrmonlarni qoʻriqlash davlat organlari;

15) boshqa huquqni qoʻllash yoki huquqni muhofaza qiluvchi faoliyat bilan shugʻullanuvchi organlar²⁶.

Ukraina Penitensiar xizmati jazolarni ijro etish xizmati hisoblanib, Adliya vazirligi tarkibiga kiruvchi organ hisoblanadi.

Belarus Respublikasida huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimiga quyidagi organlar kiradi:

- 1) prokuratura organlari;
- 2) ichki ishlar organlari;
- 3) Davlat xavfsizligi qoʻmitasi organlari;
- 4) soliq organlari;
- 5) bojxona organlari;
- 6) dastlabki tergov organlari;
- 7) adliya organlari;
- 8) davlat nazorati qoʻmitasi.

Belarus Prezidentining 2011-yil 12-sentyabrdagi “Belarus Respublikasi Tergov qoʻmitasini tashkil etish toʻgʻrisida” Farmoniga muvofiq Tergov qoʻmitasi prokuratura, ichki ishlar va Davlat nazorati qoʻmitasining moliyaviy tergov organlari tizimidagi dastlabki tergov faoliyati bilan shugʻullanuvchi tuzilmalar negizida tashkil etilgan. Belarus hududida dastlabki tergov faqat Tergov qoʻmitasi tergovchilari tomonidan amalga oshiriladi²⁷.

Davlat nazorati qoʻmitasi davlat moliyaviy nazoratini amalga oshiruvchi organ boʻlib, mamlakat iqtisodiy xavfsizligini taʼminlashga masʼul organ hisoblanadi.

Qozogʻiston Respublikasining 2011-yil 6-yanvarda qabul qilingan “Huquqni muhofaza qiluvchi xizmatlar toʻgʻrisida”gi QRQ-380-IV-son Qonuni 1-moddasida huquqni muhofaza qiluvchi organlar deganda insonlar va fuqarolarining huquq va erkinliklariga huquq va erkinliklariga, jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek oʻz vakolati doirasida davlatning qonuniy manfaatlariga rioya qilinishini taʼminlovchi, davlatning jinoyatchilik va boshqa huquqbuzarliklarga qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini amalga oshiruvchi, qonuniylik va jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklarni aniqlash, tergov qilish, jinoyat ishlari boʻyicha sud qarorlarini ijro etish, qonunbuzilishi holatlari va huquqbuzarliklarning oldini olish sohasida maxsus vakolatlarga ega boʻlgan organlar tushuniladi²⁸.

²⁶ Закон Украины 23 декабря 1993 года № 3781-XII «О государственной защите работников суда и правоохранительных органов» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.12.2021 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31052729

²⁷ И.А.Демидова. Правовая культура государственной правоохранительной службы в Республике Беларусь: деятельностный и ценностно-нормативный аспекты. Сибирское юридическое обозрение, Том № 17, 2020. Стр. 165-166

²⁸ Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.10.2021 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594

Qonunning 3-moddasiga ko'ra huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimiga quyidagi organlar kiradi:

- 1) prokuratura;
- 2) ichki ishlar organlari;
- 3) Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi;
- 4) Iqtisodiy tergov xizmati.

Sanab o'tilgan organlar o'z faoliyatini Qozog'iston Respublikasi qonunchilik hujjatlariga muvofiq amalga oshiradi.

Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi Qozog'iston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-iyundagi Farmoniga ko'ra Davlat xizmati ishlari va korrupsiyaga qarshi kurashish agentligini qayta tashkil etilishi natijasida tuzilgan bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri Prezidentga bo'ysunuvchi organ hisoblanadi.

Iqtisodiy tergov xizmati 2019-yil 25-yanvarda tashkil etilgan bo'lib, Moliya vazirligi huzurida tashkil etilgan. Uning asosiy vazifasi xufiyona iqtisodiyotga qarshi kurashish hisoblanadi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida prokuratura funksiyasini Atorneylar xizmati bajaradi. U alohida ikkita tizimga bo'linadi: federal va shtatlar darajasida. Atorneylar xizmati ijro etuvchi hokimiyatning bir qismi bo'ladi. Federal attorneturaga Bosh attorney rahbarlik qiladi, u bir vaqtning o'zida AQSh adliya vaziri hisoblanadi. AQSh Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanadi va Kongress Senati tomonidan tasdiqlanadi²⁹.

Adliya vazirligi tizimida solisitorlar xizmati, marshallar (sud qarorlarini ijro etish politsiyasi) mavjud. Shuningdek federal turmalar va boshqa ozodlikdan mahrum qilish joylari ham Adliya vazirligi tizimiga kiradi.

Har bir shtatda o'zining attorneturasi mavjud. Ularga bosh attorney rahbarlik qiladi. Ko'plab shtatlarda attorneylar gubernatorlar tomonidan tayinlansa, ba'zilarida aholi tomonidan umumiy saylovlarda saylanadi.

Federal attornetura jinoyat ishlari, fuqarolik huquqlarining buzilishi, soliq, tabiatni va tabiiy resurslarni muhofaza qilish, trestlarga qarshi kurashishga doir qonunchilikning buzilishiga doir ishlarda ayblovni amalga oshiradi.

AQSh davlat attorneylik xizmati funksiyalariga quyidagilar kiradi:

jinoyat sodir etgan shaxslarni jinoiy javobgarlikka tortish;

davlat, alohida shtatlar hukumatlari va ijro hokimiyatining boshqa organlariga yuridik maslahatlar berish;

turli huquqiy munosabatlarda federal hukumat, shtatlar ma'muriyatlari manfaatlarini taqdim qilish;

qonunlar ijrosini ta'minlash;

qonunchilik va sud norma ijodkorligida ishtirok etish;

²⁹ OSCE Polis. United States of America. URL: <https://polis.osce.org/country-profiles/united-states-america>

jinoiy javobgarlikka tortuvchi organlar faoliyatini muvofiqlashtirish.

Adliya departamenti huzurida Federal tergov byurosi tashkil etilgan. Attornetura barcha ishlarning tergoviy yuzasidan rahbarlikni amalga oshiradi va bu borada katta vakolatlarga ega. Bosh attorney va okrug attorneylari jinoyat ishini istalgan bosqichda to'xtatib qo'yishi mumkin.

AQShda huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimi juda kengdir. Hozirgi kunda quyidagi organlar huquqni muhofaza qiluvchi organlar hisoblanadi:

Alkogolli ichimliklar, tamaki mahsulotlari, qurollar va portlovchi vositalar savdosini nazorat qilish byurosi;

Markaziy razvedka boshqarmasi;

Milliy xavfsizlik vazirligi;

Narkotiklar to'g'risidagi qonunlarga rioya etilishini ta'minlash boshqarmasi;

Havo marshallari xizmati;

Federal tergov byurosi;

Favqulodda vaziyatlar agentligi (Milliy xavfsizlik departamenti tarkibiga kiruvchi organ);

Federal qo'riqlash xizmati;

Immigratsiya va bojxona nazorati byurosi;

Ichki daromadlar xizmati (Soliq xizmati);

Milliy bog'lar xizmati;

Maxfiy xizmat;

Transport xavfsizligi ma'muriyati;

Qirg'oq qo'riqlash xizmati;

Bojxona va chegaralarini qo'riqlash boshqarmasi;

Baliq resurslari va yovvoyi hayvonlarni himoya qilish xizmati;

Marshallar xizmati.

Avstriya Respublikasida quyidagi huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyat olib boradi:

Jinoyat-qidiruv xizmati (Bundeskriminalamt);

Federal politsiya (Bundespolizei);

Ichki ishlar vazirligi (Bundesministerium für Inneres);

Moliya vazirligining Bojxona boshqarmasi (Bundesministerium für Finanzen/Zoll);

Davlat muhofazasi va terrorizmga qarshi kurashish federal agentligi (Bundesamt für Verfassungsschutz und Terrorismusbekämpfung)³⁰.

Prokuratura organlari sudgacha ish yuritish bosqichida amalga oshiriladigan harakatlarni amalga oshiradilar. Avstriya prokuraturasi Federal Adliya vazirligi

³⁰ Austria. Law Enforcement Agencies. URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/austria>

tizimiga kiradi. Uning faoliyati 1986-yilda qabul qilingan “Prokuratura to‘g‘risida”gi Qonun va mazkur qonunni qo‘llash to‘g‘risida adliya vaziri farmoyishlariga asosan olib boradi. 2007-yilda uning tarkibida Korrupsiyaga qarshi kurashish prokuraturasi tashkil etilgan.

Deyarli barcha tergov ishlari politsiya tomonidan amalga oshiriladi. Ammo prokuror mustaqil tergov o‘tkazishi va bu bo‘yicha politsiyaga bajarilishi majburiy bo‘lgan ko‘rsatmalarni berishi mumkin. Shuningdek prokuror va politsiya tergov harakatlarini birgalikda amalga oshirishi mumkin.

Tergov harakatlarining to‘g‘ri olib borilishi yuzasidan nazorat qilish sudlarga tegishli vakolat hisoblanadi.

Germaniya Federativ Respublikasi huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimiga quyidagi organlar kiradi:

prokuratura organlari;

federal politsiya;

chegaralarni qo‘riqlash federal xizmati;

Bundestag politsiyasi xizmati;

Federal kriminal xizmat³¹.

Shuningdek hududlarda Yer politsiyalari xizmat olib boradi.

Prokuratura faoliyati “Sud tuzilishi to‘g‘risida”gi Qonun, “Prokuraturaning tashkiliy tuzilishi to‘g‘risida”gi Nizom bilan tartibga solinadi va Adliya vazirligi tarkibiga kiruvchi organ hisoblanadi.

Buyuk Britaniyada kontinental Yevropadan farqli ravishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yagona tizimi shakllanmagan³². Tizim mamlakat qismlariga qarab belgilangan. Misol uchun, Angliya va Uelsda politsiya faoliyati 1964-yilda qabul qilingan “Politsiya to‘g‘risida”gi Qonun (Police Act) bilan tartibga solinsa, xuddi shu nomda 1967-yilda Shotlandiya, 2000-yilda Shimoliya Irlandiyada qabul qilingan qonunlar bilan tartibga solinadi. Politsiya faoliyatiga rahbarlikni bosh konstabl (chief constable) amalga oshiradi. Bundan tashqari mustaqil konstabllar ham bo‘lib, ular mahalliy politsiyaga bo‘ysunmaydi. O‘zbekiston tajribasida olib qaraladigan bo‘lsa, ular profilaktika inspektorlari vazifasini bajaradi.

Bundan tashqari ularning faoliyatini tartibga soluvchi boshqa qonunlar ham mavjud. 2005-yilda qabul qilingan “Politsiya va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun (Serious Organised Crime and Police Act), 2006-yilda qabul qilingan “Politsiya, jamoat tartibi va jinoyat ishlari bo‘yicha odil sudlov to‘g‘risida”gi Qonun (Shotlandiya) (Police, Public Order and Criminal Justice

³¹ П.А.Раевский, С.А.Пархоменко. Организация правоохранительной системы в некоторых федеративных странах мира. Информационно-справочные материалы. М.: Комитет гражданских инициатив Фонд ИНДЕМ, 2020. Стр. 16-19

³² United Kingdom. <https://polis.osce.org/country-profiles/united-kingdom>

(Scotland) Act), 2006-yilda qabul qilingan “Politsiya va odil sudlov to‘g‘risida”gi Qonun (Police and Justice Act) kabi qonunlar shular jumlasidandir.

Shuningdek maxsus ixtisoslashtirilgan politsiya turlari ham mavjud:

1. Britaniya Transport politsiyasi (British Transport Police – VTR). 2004 yilda qabul qilingan “Temiryo‘l va avtomobil transportida xavfsizlik to‘g‘risida”gi (Railways and Transport Safety Act) Qonunga muvofiq tashkil etilgan.

2. Yadro energetikasi ob‘ektlaridagi politsiya (Civil Nuclear Constabulary – CNC) 2004 yilda qabul qilingan “Energetika to‘g‘risida”gi (Energy Act) qonunga muvofiq tashkil etilgan. Yadro energetikasi ob‘ektlari va yadroviy materiallarni tashish xavfsizligini ta‘minlaydi.

3. Harbiy politsiya (Ministry of Defence Police) yadroviy qurollar xavfsizligini ta‘minlash vazifasini bajaradi.

4. Shotlandiya politsiyasining Jinoyatchilik va narkotiklarning noqonuniy aylanmasiga qarshi kurashish bo‘yicha agentligi (Scottish Crime and Drug Enforcement Agency).

2002-yildan boshlab alohida fuqarolarga politsiya tomonidan o‘z vakolatlari berilishi mumkin qilib qo‘yilgan. Huquqbuzarlarni ushlash huquqiga litsenziyaga ega bo‘lgan xususiy qo‘riqlash muassasalari, Chegara boshqarmasi xodimlari (UK Border Agency) va Munitsipialitet xodimlari kabilar amalga oshirishi mumkin.

Politsiya organlari Ichki ishlar vazirligiga bo‘ysunadi. Ichki ishlar vazirligi tarkibiga Immigratsiya nazorati bo‘linmalari ham kiradi.

Shuningdek, 1472-yilda Britaniyada Atorneylar xizmati tashkil etilgan. Bosh attorney maqomiga ko‘ra Parlament a‘zosi hisoblanadi. O‘ta muhim ishlar bo‘yicha sudlarda Hukumat nomidan ayblovni qo‘llab-quvvatlaydi. Istalgan shaxsga nisbatan jinoyat ishini qo‘zg‘atish va to‘xtatish huquqlariga ega. Fuqarolik ishlarida hukumat manfaatlarini da‘vogar yoki javobgar sifatida himoya qiladi. Bu ishlarda Bosh solisitorning yordamiga tayanadi.

Jinoyat ishlari bo‘yicha tergovni Qirollik ayblov xizmati olib boradi. Mazkur organ mustaqil va politsiyadan alohida faoliyat yuritadi. Unga davlat ayblovi direktori rahbarlik qiladi, hududiy markazlarga qirollik bosh ayblovchisi rahbarlik qiladi.

Soliq va bojxona xizmati, Katta masshtabdagi firibgarlikka qarshi kurashish boshqarmasi ham tergov faoliyati bilan shug‘ullanishi mumkin.

Jinoyatchilikka qarshi kurashish milliy agentligi (The National Crime Agency, NCA) jiddiy va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish bo‘yicha Britaniya huquqni muhofaza qiluvchi organi hisoblanadi.

Soliq va bojxona xizmati barcha turdagi majburiy to‘lovlarning **(shuningdek kommunal xizmatlar uchun to‘lovlarni ham)** yig‘ilishi uchun javobgar hisoblanadi. Ehtiyojmand oilalarni maqsadli ravishda moddiy qo‘llab-quvvatlash ham

mazkur organ vazifalariga kiradi. Jiddiy va uyushgan soliq jinoyatlari bo'yicha tergovni amalga oshiradi.

Singapur Respublikasi huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimiga quyidagi organlar kiradi:

- 1) Politsiya;
- 2) Korrupsiya amaliyotlarini tergov qilish byurosi (The Corrupt Practices Investigation Bureau, CPIB);
- 3) Immigratsiya va nazorat-o'tkazish punktlari muassasalari boshqarmasi (The Immigration & Checkpoints Authority, ICA);
- 4) Bojxona xizmati (Singapore Customs);
- 5) Qurolli kuchlar harbiy politsiyasi³³.

Singapur politsiyasi va Ichki xavfsizlik departamenti Ichki ishlar vazirligi tarkibiga kiruvchi organlar hisoblanadi. Shuningdek xususiy politsiya xizmatlari ham mavjud. Ular yordamchi politsiya sifatida infrastruktura ob'ektlari va yo'llarda pul mablag'lari tashilishi xavfsizligini ta'minlash vazifalarini bajarish uchun tashkil etilgan.

Bojxona xizmati Moliya vazirligi tarkibiga kiruvchi departament hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Yuqorida keltirib o'tilgan ilmiy-nazariy qarashlar va o'rganilgan xorij tajribasi ma'lumotlaridan kelib chiqqan holda bir qator xulosalarga kelish va bu bo'yicha takliflarni berish mumkin.

Xususan, tergov organlari faoliyatini tashqi ta'sirlardan holi qilish, tergov faoliyatida xolislik va qonuniylikni yanada ta'minlash maqsadida AQSh, Buyuk Britaniya, Rossiya Federatsiyasi, Belarus va Avstriya kabi davlatlarning ilg'or tajribasini inobatga olgan holda Ichki ishlar vazirligi huzuridagi Tergov departamenti negizida boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlardan mustaqil bo'lgan alohida tergov organi tuzish maqsadga muvofiq. Bu tergov faoliyatining haqiqiy mustaqilligini ta'minlashga xizmat qilishi mumkin.

Jinoyat-protsessual kodeksiga muvofiq hozirda surishtiruv va dastlabki tergov prokuratura, ichki ishlar va davlat xavfsizlik xizmati organlari tomonidan amalga oshiriladi. Tergovchi garchi dastlabki tergovni amalga oshirishda mustaqil hisoblansada, tashkiliy va boshqa masalalarda bevosita prokuror, ichki ishlar yoki DXX organlari boshliqlariga bo'ysunadi. Dastlabki tergovni amalga oshiruvchi organlar esa amalda barcha masalalarda mustaqil bo'lishi maqsadga muvofiq bo'lib, jahon tajribasida bu ko'p bora o'z ifodasini topgan.

Bugungi kunda jinoyat ishlari bo'yicha surishtiruv va dastlabki tergov asosan Ichki ishlar vazirligining surishtiruvchi va tergovchilari tomonidan amalga oshiriladi. O'ziga tegishli bo'linma tomonidan tergov qilingan ish bo'yicha aybdor deb topilgan

³³ URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Law_enforcement_agencies_of_Singapore

shaxsga tayinlangan jazoning ijro etilishini ham shu organ amalga oshirishi maqsadga muvofiq emas. Bundan tashqari jazolarni ijro etish faoliyatini amalga oshirish "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonunning 2 va 4-moddalarida belgilangan ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari hamda yo'nalishlariga mos kelmaydi. Shu sababli hozirda Ichki ishlar vazirligi tarkibida bo'lgan Jazoni ijro etish bosh boshqarmasini AQSh, Rossiya Federatsiyasi, Ukraina kabi davlatlar tajribasidan kelib chiqqan holda alohida tuzilmaga aylantirish yoki boshqa bir xolis huquqni muhofaza qiluvchi organ tarkibiga o'tkazish maqsadga muvofiq.

Prokuraturaning qonunlarning aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazoratni amalga oshiruvchi organ ekanligini inobatga olgan holda uning huzurida tashkil etilgan hamda belgilangan maqsad va vazifalariga muvofiq bo'lmagan vazifalar bilan shug'ullanuvchi Majburiy ijro byurosi va Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamentini prokuratura organlari tizimidan chiqarish maqsadga muvofiq. Bunda Bosh prokuratura huzuridagi Majburiy ijro byurosini hech bir organ bo'ysunuvida bo'lmagan mustaqil huquqni muhofaza qiluvchi organga aylantirish mumkin.

Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 24-oktyabrdagi 870-son qarori bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Davlat moliyaviy nazorati bosh boshqarmasi to'g'risida"gi Nizomga ko'ra byudjet tashkilotlarida aniqlanayotgan pul mablag'lari va moddiy boyliklarni talon-taroj qilish, kamomadlarga yo'l qo'yish, xarajatlar smetasi va shtatlar jadvallari tuzish, tasdiqlash hamda ijro etish tartibini buzish va byudjet qonunchiligini boshqacha tarzda buzish holatlarini chuqur tahlil qilish va ularni sodir etish shart-sharoitlarini bartaraf qilish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish DMNBBning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-maydagi PF-5446-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti to'g'risida"gi Nizomda xuddi shunga o'xshash vazifalar, ya'ni byudjet tizimi byudjetlari mablag'larini talon-taroj qilish va ulardan maqsadsiz foydalanish, davlat xaridlarida narxlarni oshirib yuborish, davlat organlari va tashkilotlarda debitor hamda kreditor qarzdorlikning asossiz ortishi holatlarini aniqlash, etkazilgan zararni qoplash bo'yicha choralar ko'rish Departamentining asosiy vazifalaridan biri etib belgilangan.

Mazkur holat nazorat qiluvchi va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vazifa hamda vakolatlarini tanqidiy ko'rib chiqqan holda ularni optimallashtirish choralari ko'rishni taqozo etishi mumkin. Shunga ko'ra davlat moliyaviy nazorati va iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashuvchi yagona organ tuzish maqsadga muvofiq. Bu Qozog'iston, Belarus yoki Ukraina tajribasidan kelib chiqqan holda moliyaviy politsiya shaklida tashkil etilishi mumkin.

Bundan tashqari, ayni paytda, O'zbekiston qonunchiligida huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatining umumiy yo'nalishlarini belgilab beruvchi yagona normativ-huquqiy hujjat mavjud emas, ammo 2017/2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili"da (2018-yil) amalga oshirishga oid davlat dasturining 62-bandida Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida qonuniylik va adolatni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni nazarda tutadigan "Huquqni muhofaza qiluvchi organlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni loyihasini ishlab chiqish vazifasi belgilangan. Biroq bu boradagi ishlarning joriy holati bo'yicha ochiq ma'lumotlar mavjud emas. Yagona qonunchilikning yo'qligi esa huquqni muhofaza qilish faoliyati va bu bilan shug'ullanuvchi organlar vazifalarini tushunishda turli tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, yangi O'zbekiston ma'muriy islohotlar konsepsiyasi ishlab chiqilarkan, mavjud davlat apparatining bir qismi sifatida huquqni muhofaza qiluvchi organlar tizimini ham optimallashtirish bo'yicha ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu mavjud tizimning yanada takomillashishi va xalqaro standartlarga muvofiq bo'lishini ta'minlashga xizmat qilishi mumkin.

Iqtiboslar/snoski/references:

1. Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar. Rustamboyev M.H., Tuxtasheva U.A. 1-jild. Toshkent: «Ilm ziyo» nashriyot uyi, 2011 – 304 bet.
2. Raximov F.X., G'oirov M.B. O'zbekistonda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirishning huquqiy asoslari. Yuridik fan va huquqni qo'llash amaliyotining dolzarb muammolari. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. I jild / Mas'ul muharrir yu.f.d., prof. M.M.Mamasiddiqov. –T.: "Lesson press". 2020 – 450 bet
3. Лукичев Ю.А. Проблемы дисциплины «Правоохранительные органы» Журнал «Право и образование». 2017. № 4.
4. М.Л.Подолук. О правоохранительной деятельности как разновидности государственной деятельности в Российской Федерации. Закон и право, 11/2018, стр. 83-85
5. Закон Украины 23 декабря 1993 года № 3781-ХІІ «О государственной защите работников суда и правоохранительных органов» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.12.2021 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31052729
6. И.А.Демидова. Правовая культура государственной правоохранительной службы в Республике Беларусь: деятельностный и

ценностно-нормативный аспекты. Сибирское юридическое обозрение, Том № 17, 2020. Стр. 165-166

7. Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.10.2021 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916594

8. OSCE Polis. United States of America. URL: <https://polis.osce.org/country-profiles/united-states-america>

9. Austria. Law Enforcement Agencies. URL: <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/member-states/austria>

10. П.А.Раевский, С.А.Пархоменко. Организация правоохранительной системы в некоторых федеративных странах мира. Информационно-справочные материалы. М.: Комитет гражданских инициатив Фонд ИНДЕМ, 2020. Стр. 16-19

11. United Kingdom. <https://polis.osce.org/country-profiles/united-kingdom>

12. https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Law_enforcement_agencies_of_Singapore

13. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlaridan iqtiboslar Qonunchilik hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi – www.lex.uz saytidan olingan.

